

CRIZA ECONOMICĂ ȘI LIMITELE DEMOCRAȚIEI

The Economic Crisis and the Limits of Democracy

Alex CISTELECAN¹

Abstract

The article discusses Wolfgang Streeck's theory of economic crisis and the limits of democracy in accommodating the imperatives of capital, and criticizes the voluntaristic approach discernible in his theory.

Keywords: *Wolfgang Streeck, democracy, capitalism, crisis.*

Există autori care zburdă și epatează în articole dar care, odată confrunțați cu întinderea mult mai de necuprins a unei cărți, par oarecum istoviți, dezorientați. După seria de intervenții excelente din ultimele *New Left Review*, volumul *Buying Time*² îl plasează pe Wolfgang Streeck în acest tipar auctorial. Ceea ce nu înseamnă că-i un volum slab. Dimpotrivă. Dar e totuși ceva mai puțin decât ne-am fi așteptat – și totul, în economia mondială ca și în economia lecturii, ține, în fond și cum vom vedea mai jos, de impactul imprevizibil și incontrollabil al așteptărilor.

Așa cum îi stă bine unui urmaș îndepărtat al Școlii de la Frankfurt, Streeck pornește în evaluarea situației actuale a capitalismului de la o reconsiderare a teoriilor pe care Habermas, Offe și O'Connor le propuneau în anii 70 sub titlul generic de „crize ale legitimității”. Ceea ce era specific acestor teorii – astăzi oarecum uitate, de nu chiar deliberat îngropate – era ideea că, odată ce statul a preluat frâiele capitalului (vezi deceniile de *welfare state* european postbelic), blocajele nu-și vor mai avea sursa în mecanismele obiective ale acumulării capitalului, ci în asigurarea legitimității politice și sociale a acesteia. Ele vor fi „localizate în câmpul democrației mai degrabă decât în cel al economiei, al muncii mai degrabă decât al capitalului, al integrării sociale mai degrabă decât al integrării sistemice”. Pe scurt, „o criză nu a *producției*, ci a *legitimității*”. După cum se vede, „criza legitimității” constituie o versiune nici măcar foarte updatată a tezei conflictului dintre capitalism și democrație, în care tocmai progresul celei dintâi și dezvoltarea forțelor de producție (grație cadrului asigurat de *welfare state*) generează așteptări și pretenții – de democrație, de bunăstare – tot mai mari ale acestora, ce nu mai pot încapa în aceleași relații de producție capitaliste. Motivele pentru care această teorie a fost abandonată între timp sunt destul de evidente: pe de o parte, răsturnarea trendului, care părea de la sine înțeles în anii 70, de încastrare a capitalului în societate, prin turnura neoliberală ulterioară; pe de altă parte, soluționarea crizei de legitimitate democratică a capitalismului pe calea neașteptată nu a democratizării, ci a consumerismului. Unde mai pui că această teorie a „crizei de legitimitate” a capitalismului târziu, lansată inițial la stânga, avea de la bun început o stranie rezonanță cu teoriile conservatoare lansate cam în același moment și tot

¹ Assistant Professor, PhD, “Petru Maior” University of Tîrgu Mureș.

² Wolfgang Streeck, *Buying Time. The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*, Verso, Londra & New York, 2014

mai insistent după, și care plasau răspunderea pentru apusul civilizației occidentale și moartea ființei (i.e. scăderea ratei profitului) pe umerii individualismului, hedonismului și, în fond, așteptărilor nerușinate ale poporului postmodern.

În ciuda acestor neajunsuri, Streeck insistă să repună pe masă și în drepturi depline această teorie ca diagnostic al crizei actuale a capitalismului. Ceea ce avem în față noastră și în buzunarul propriu astăzi, ne spune Streeck, nu e decât o criză similară de legitimitate, dar cumva răsturnată: un blocaj al compromisului dintre democrație și capitalism, dar care apare nu atât din pricina pretențiilor exagerate ale poporului democrat, ci din cauza așteptărilor tot mai nejustificate ale poporului capitalist. Pe scurt, nu democrația cere mai mult decât poate lăsa de la el capitalul, ca în anii 70, ci capitalul cere mai mult decât poate acomoda democrația – aceasta ar fi criza de legitimitate actuală după Wolfgang Streeck. După cum se vede, adaosul conceptual ce-i permite economistului german să repună în funcțiune teoriile „crizei de legitimitate” și să le repropună astăzi cu semn schimbat este prezumția de „agency” pe care o acordă capitalului, și care le-ar fi scăpat profesorilor săi de la Institutul din Frankfurt. Dacă Habermas & co. trataseră capitalul doar ca pe un mecanism, și încă unul domesticit, ajuns practic în mâinile statului, Streeck ne propune să vedem capitalul ca *agency*. Căci, în fond, din anii 70 până astăzi, tocmai la acest potențial nebănuit de *agency* al capitalului asistăm gură cască, la influența covârșitoare, aproape destinală, pe care clasa capitaliștilor o are prin așteptările și pretențiile ei de profit. Asupra necesității teoretice a acestei versiuni de *agency* capitalist vom reveni mai jos. Să urmărim deocamdată unde-l conduce pe Streeck: la trasarea unei istorii concentrate, a ultimelor patru decenii de capitalism european, pe care le descrie ca o succesiune de trei forme în care s-a încercat compromisul dintre democrație și capital: statul inflației – statul datoriei (și taxelor) – statul creditării private. Fiecare din aceste etape intermediare a durat cam zece ani, marcând un proces de altfel continuu de subminare a democrației de către capitalism – sau, mai exact, cum am văzut, de către capitaliști. Ultima formă – statul creditului, sau poate statul pe credit – este și cea mai găunoasă din punct de vedere democratic, din moment ce constituency-ul popular și suveran este aici cu totul neutralizat de către constituency-ultranspolitic al creditorilor, poporul piețelor (*Marktvolk*). Ei bine, afirmă Streeck, Marea Recesiune declanșată în 2008 reprezintă tocmai epuizarea acestei a treia forme de compromis social european. Ceea ce nu înseamnă, desigur, că nu se vor propune și altele: dar ele vor fi, de-acum, tot mai explicit antidemocratice și vor merge în direcția hayekizării complete a cadrului politic instituțional, izolând cu totul capitalismul și economicul de orice intervenție socială și pretenție de redistribuire. UE reprezintă deja instituționalizarea acestei forme de post-democrație (integrare în capitalul mondial prin liberalizare supranațională), și nimic nu dă semne că s-ar întoarce din drum. Capitalismul, cel mai probabil, va supraviețui, dar cu prețul democrației.

Aceasta este concluzia amară cu care sfârșește analiza lui Wolfgang Streeck, și cu ale cărei tonuri funebre nu putem să nu fim de acord. Dar în ce privește modul în care ne este livrată, rămân câteva semne de întrebare. Există, în primul rând, un risc – probabil previzibil – ce n-a întârziat să fie confirmat: și anume că, odată cu recuperarea teoriilor

„crizei de legitimitate”, va fi recuperată și aceea tendință sau rezonanță conservatoare inerentă diagnosticului lor. Ceea ce ajunge să se manifeste la Streeck în nuanțele patriotice și explicația în fond atât de *mainstream* pe care o oferă în cele din urmă pentru problemele Uniunii Europene, și care s-ar datora, se pare, faptului că Germania, oricât ar vrea, nu poate totuși să arunce cu bani în neștire în periferiile care n-au de gând să devină odată competitive și responsabile. E, altfel spus, ciudat cum, în același timp în care Streeck respinge teoria acelor care spun că prea multă democrație și redistribuție au provocat criza economică din 2008 (prin explozia creditelor imobiliare neacoperite), creditează totuși viziunea conform căreia UE se prăbușește tocmai din cauză că a încercat să ia de la bogați și să dea la săraci, ceea ce, hélas, deși ar mai vrea, nu mai poate: „the EU took on too much in its attempt to pacify the periphery”, „the fiscal crisis of the European state system may be described as resulting from an overextension of the European Union as a „civilian power””, care s-a dovedit incapabilă, în cele din urmă, „to eradicate the premodern feudal legacy that still blocks the path to Eurocapitalism” – încă zece pagini să fi avut cartea și ne trezeam scoși din UE, realocați în barbaria non-europeană. Cele 100 de miliarde de euro profit pe care Germania le-a obținut *din criza* grecească și bail-out-urile pe care li le-a oferit cu atâta generozitate nu par să fi ajuns la cunoștința lui Streeck. Acesta e riscul atunci când începi să descrii societatea în termeni de *public choice theory* și joc al așteptărilor: nu mai știi ce așteptări contează și cine pretinde prea mult: capitalul sau poate că, totuși, chiar cei pe care îi flămânzește.

Ceea ce ne conduce la a doua problemă. Dacă rezonanța conservatoare a vechilor teorii ale crizei e bine-merci recuperată, așa cum am văzut, ea este cu atât mai mult potențată prin chiar bonusul conceptual propus de Streeck: ideea de *agency* capitalului, aparent mic supliment teoretic, dar din care decurge practic întreg diagnosticul cărții. Căci din ideea de a „trata firmele și proprietarii lor și managerii ca pe niște maximizatori de profit ce-și caută avantajul (advantage-seeking profit maximizers)” și de a vedea capitalul ca un „self-willed and self-interested collective actor”, decurge automat ideea că crizele economice sunt, de fapt, crize ale „încrederii politice și a scăderii investițiilor ca formă de comunicare a nemulțumirii din partea proprietarilor și managerilor capitalului”. Cum ar veni, problema cu acest adaos conceptual este că adaugă prea mult: postulând o conștiință de sine și capacitate de acțiune conștientă a capitalului sub forma cohortelor sale de manageri, proprietari și investitori, el sare tocmai peste nuanța dialectică a capitalismului ca „proces fără conștiință” sau subiectivitate impersonală – și nicidecum doar interpersonală. Poziția în care sfârșește astfel alunecă foarte ușor într-o teorie a conspirației, în care nu blocajele obiective ale mecanismului capitalist – „not technical disturbances, but legitimation crises”, repetă Streeck – ci pretențiile nesăbuite și puterea nelimitată de manevră ale managerilor și capitaliștilor sunt cele care, în ultimă instanță, fac jocul. Pe scurt, capitalul devine atât de „subiectivizat” la Streeck încât își pierde orice materialitate și inerție a substanței: e practic sublimat în pură voliție și interes conștient al capitaliștilor. Or, această elasticitate infinită a capitalului, care intră aici în tensiune cu elasticitatea finită a democrației, pare să contrazică chiar ideea titlului cărții –

Buyingtime— și care sugerează tocmai amânarea tot mai zadarnică a unei fatalități implacabile, iminente: care-i atunci zidul obiectiv de care urmează să ne ciocnim și pe care nu-l mai putem amâna, dacă în cele din urmă e vorba doar de o dezechilibrare a așteptărilor între capitaliști și capitalizați?

Ceea ce ne conduce la al treilea aspect problematic. Există astăzi, oarecum explicabil, dat fiind contextul de depresie și stagnare prelungită a capitalismului occidental, nenumărate apeluri, adevărate somații adresate societății – indignați-vă! – să se trezească din alienarea-i și să-și ia frâiele economice în mână. Mai tehnic, ni se explică cum ar trebui să ne dezobișnuim să vedem economia capitalistă ca pe-un mecanism obiectiv, impersonal, și s-o înțelegem mai degrabă drept rezultanta socială a unor decizii individuale ce poate fi, prin urmare, pusă sub controlul conștient al societății dacă doar ne-am da seama de ceea ce ne scapă. La pachet cu aceste chemări la iluminare, este livrată de obicei și o foarte convenabilă critică a marxismului, vinovat – se pare – pentru încrederea în caracterul obiectiv, impersonal, al contradicțiilor și blocajelor capitalismului, ceea ce îl plasează, chipurile, în compania jenantă a neoliberalismului, la rândul său un credincios naiv în obiectivitatea de fier a legilor economice. Or, ceea ce scapă în această mobilizare voluntaristă și anti-materialistă e chiar specificul economicului în forma lui capitalistă: sigur că, în capitalism ca oriunde, economicul nu este, în ultimă instanță, decât tot societatea. Dar contează enorm cât de lung și întortocheat e drumul până la această „ultimă instanță”, tot lanțul de medieri care opacizează tocmai această socialitate a economiei și care, prin fetișismul mărfii și al relațiilor sociale pe care-l proiectează, prin medierea mecanică, oarbă, pe piață, a muncii private a fiecăruia în ansamblul nevoilor sociale, așadar prin însăși materialitatea relațiilor sociale, împiedică această dezvăluire și conștientizarea naturii lui „sociale” în ultimă instanță. Or Wolfgang Streeck, prin insistența sa asupra deficitului democratic al capitalismului, prin ipoteza că există o problemă de „comunicare”, în fond, adică una politică și socială, dar nicidecum materială a capitalismului actual, citește și el mult prea repede, prea i-mediat, societatea în spatele evoluției capitalului, întregind, astfel, acest cor de apeluri voluntariste la emancipare.

Ceea ce nu înseamnă că n-ar exista grade diverse de alunecare în acest neinspirat trend voluntarist. Cu siguranță și din fericire, cu Streeck nu ajungem până la personalismul complet și quasi-arbitraritatea paradigmei Mark Blyth & Cornel Ban, în care evoluția capitalismului este determinată de componența echipelor de secretari de stat și de curricula școlilor pe care se întâmplă să le fi absolvit. Dar suntem, din păcate, tot atât de îndepărtați de o teorie a crizei propriu-zis marxistă precum cea propusă de Michael Roberts, care o vede ca expresie a blocajului obiectiv al ratei de profitabilitate; și suntem, în ciuda convergenței în soluțiile propuse –renunțarea la moneda euro și revenirea la un sistem dinamic de rate de schimb, care să dea posibilitatea devalorizării strategice a monedelor naționale – hăt departe chiar și față de o tematizare a crizei precum cea oferită de Lapavistas, unde, în decantarea Europei ca un teren de conflict structural între Germania și periferie în care arma principală e moneda euro, acest conflict era totuși

definit ca fiind înscris în chiar mecanismele și structurile economice europene, nu în așteptările, pretențiile și năzurile subiective ale capitaliștilor nemți vs. proletarii greci.

Acesta-i riscul dacă începi să argumentezi că, totuși, poate or fi și ei, capitaliștii, oameni – te trezești că trebuie să stai la masă cu ei. Dar dacă și capitaliștii-s oameni, cu tot cu sentimentele, așteptările și inimioarele corespunzătoare, asta nu înseamnă că inclusiv capitalismul – sau societatea lui – ar fi așa ceva. Socializarea lui va presupune ceva mai mult decât o rundă de *debate*.